

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO : 4

EBUBEKİR RAZİ

(865 - 925)

14 MART 1988 - KAYSERİ

Gevher Nesibe Sultan anısına düzenlenen
«Ebubekir Razi Kongresi» Teblięleri
14 Mart 1988
KAYSERİ

EDİTÖR :
Prof. Dr. Ahmet Hulusi KÖKER
(Teblięlerin dil ve bilimsel sorumlulukları
konuşmacılara aittir)

HER HAKKI SAKLIDIR

Dizgi — Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ

EBUBEKİR RAZİ'YE GÖRE BÖBREK VE MESANE TAŞLARI VE TEDAVİSİ*

Doç. Dr. Mehmet YÜCESOY**
Dr. Selahaddin YILMAZ***

Biz Ebubekir Razinin «Böbrek Taşlarının Oluşumu (Kitâ-
buhû fi Tevellüdi'l - Hasât)» ve «Böbrek ve Mesane (Makala fil
Hassa)» isimli makalelerinin önce tercumesini sonrada Razinin
tedavi yaklaşımı ile günümüzdeki tedavi anlayışının kısa bir kar-
şılaştırmasını sunmak istiyoruz.

Makalelerin tercümesi : Böbrek taşlarını iki grupta ele al-
mak gerekir : Birincisi bu taşların meydana gelmesi, ikincisi ise
vucutta oluşuktan sonraki hali. Bu iki kısımdan birincisi bir bü-
tün halindedir, parçalar halinde değildir. Birinci madde hakkın-
da söyleyeceğimiz şeyiğrıyı dindirecek ve taşın idrarla dışarı çık-
masını temin edecek tedbirlerden ibarettir. Şimdi bu maddeler-
den herbiri haklarında söylememiz gereken şeyleri söyliyelim. Taşın
böbrekte oluşmasından korunma bazı gıdaları yada onu (taşı)
meydnaa getiren sebepleri terketmekle olur. Bir de bazı gıdalara
ve ilaçlara devam etmek sureti ile olur. Bir insanın bünyesi bu
taşları meydana getirmiyorsa, bazı gıdaları terk etmesi yeterli-
dir. Amma bünye bu taşı meydana getiriyorsa, bu gıdaları terk
etmenin yanında faydalı bazı şeylere de devam etmek gerekir.
Taki böbrekte taşlaşmayı meydana getirecek şey vücuda karış-
masın. Sert ve katı gıda maddeleri insan böbreklerinde taş mey-
dana getirmektedir. Undan yapılmış çörek, şekerli yağlı hamur
tatlıları, kadayıf, un helvası, pastalar, simitler, katı halde bulunan
yemekler, balık, şeftali, zerdali, elma, armut, gibi katı meyveler,

(*) Ebubekir Razi Kongresinde tebliğ edilmiştir. 14 Mart 1988-Kayseri.

(**) E.Ü. Tıp Fakültesi İç Hastahkları Anabilim Dah Öğ. Üyesi.

(***) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

fazla tuz kullanmak, kirli su içmek, devamlı et yemek, sırt üstü uzun müddet uyumak, tok karına hamama gitmek vucutta taşın oluşmasına sebep olur. Hamuru sakız gibi yapış yapış olan undan ekmek yapmak taşın oluşmaması için tedbirli davrananlara tavsiye edilmeyen bir husustur. Bakla nohut, fasulye yemek taşın oluşmaması için iyi bir tedbirdir. Mercimek ise bu konuda orta halli bir tedbirdir. Et çeşitlerine gelince: Tavuk, serçe, keklik gibi hayvanların etleri bu konuda faydalıdır. Ördek, turna kuşu taşın oluşmaması için yapılacak tedbire uygun değildir. Oğlak eti, keçi eti, koyun eti bu konuda zararsız gıdalardandır. Taşın oluşmaması için tedbirli davranan insanların kesinlikle sığır ve tavşan eti yemeleri uygun değildir. Meşrubat cinsinden şeylere gelince, beyaz renkli olanlar tedbir konusunda güzeldir, fakat siyah yada kırmızı olanlar, bilhassa bunlardan kirli ya da bulanık olanlar taş konusunda zararlıdır. Badem, bal ve kuru üzüm süzmesi bu konuda çok faydalıdır. Sebzelere nane isbanak tedbir konusunda tavsiye edilir, fakat şalğam zararlıdır. Meyvelerden incir özellikle kurusu idrar söktürmede çok faydalıdır, badem de öyie. Fıstık ve ayçiçeği özü de bu hastalığın oluşmaması için uygun bir tedbirdir. Amma kuru üzüm ve ceviz uygun değildir.

Taşın böbrekte oluşmaması için tedbir olarak yenilmemesini tavsiye ettiğimiz gıda maddelerinden herhangi biri yenilmek istendiği zaman bunun devamlı olmamasına dikkat etmek lazımdır. Aksine taşın oluşmasına mani olabilecek gıdalardan yemek gerekir.

Şimdi taşın oluşmasına mani olacak ilaçlardan bahsedelim. İdrar söktüren, idrar yollarını temizleyen ve taşlaşmak üzere olan maddeleri vucuttan çıkarabilecek ilaç: Soyulmuş bir karpuzun çekirdekleri alınır, buna bir bardak kereviz tohumu, dörtte bir bardak ta şeker katılır. Bu karışımdan yemekten iki saat önce iki miskal, yemekten iki saat sonra da bir miskal, bundan on saat sonra da tekrar bir miskal yenir. Uzun süre kullanmak insana alışkanlık vereceğinden buna çok fazla devam edilmez. İdrar söktüren, taşı meydana getirebilen maddeleri yok edebilecek diğer bir ilaç: İki dirhem Keber adlı bitkiden, iki dirhem de Mahleb adlı bitkiden alınır, bunlar haşlanarak suyu içilir. Diğer bir ilaçta Keber adlı bitki köklerinin kabukları iki ölçek, bir ölçek de Gar ve Kurduman otlarının tanelerinden alınır kaynatıldıktan sonra suyu bir miskal miktarınca aralıklarla içilir. Bu ilaç midesi sağlam

olmayanlara tavsiye edilmez. Bu ilaç hem taşı parçalar hem de idrarı söktürür. Zayıf bedenlilere tavsiye edilmemelidir. Kına tohumu, karpuz çekirdeği, armut ağacının sakızı ve Hindiba otundan birer miskal alınır kaynatılan suyuna bal şerbeti katılarak içilir. Diğer bir ilaç : Zehirli bir akreb öldürüldükten sonra parçalanmış taze süngere katılır, pişirildikten sonra ya su ile, yada bal şerbetiyle içilir. Böbrek ve idrar yolları ile ilgili hastalıkların hep sinde kullanılır. Balı sirke ve şeker karıştırılır, bu karışıma Keber otunun kökünün kabuğu, biraz anason ve kereviz katılır. Bu karışımların miktarı yedişer dirhemdir, yarım dirhem de sarımsak katılır, üç gün bekletilir, bir rıtıl kalıncaya kadar hafif ateşte pişirilir, en sonunda bir miktar şeker atılarak tekrar pişirilir bir kıvama geldikten sonra da kullanılır. Bu konuda diğer bir ilaç taşudur : Enğinar ve kuşkonmaz otuna biraz sirke biraz arpa unu katılır. Bu hem idrar söktürür hem de taşın oluşmasına mani olur. Keza yemekten önce karpuz yemek de böyledir. Özellikle bunun üzerine bir saat sonra balşerbeti ve kuru incir yerse daha faydalı olur. İdrar söktüren ilaçların hepsi vucutta taşın oluşmasına mani olabilir. Devamlı kepeksiz un yemekten, tıka basa yemekten ve tok karına hamama gitmekten de sakınılmalıdır. Bunlar taşın oluşmasına sebep olurlar. Böbrekleri üşütmek, aşırı spor yapmak soğuk şeyler yiyip içmek taşa sebep olur. Kişi sırtında ağır işler gördüğü zaman gül suyunu sirkeye katmalı ve içmelidir. Taşın meydana gelmesinden korunmak için bazı sebepler ve ilaçlar anlattık. Bu tedbirlere devam edilmelidir. Bu tedbirlerden kişi uzak kaldımı umulan hastalık kaçınılmaz olur. Fakat taşın oluşmasından korkulursa yine de yukardaki ilaçlardan birine devam edilmelidir. Böbreğinde taş olan kişide zaman zaman ağrı beklenebilir. İdrar yolunda taş hareket etmeye başlayınca çok kere bu ağrı nöbetler halinde zaman zaman gider gelir. Uzun bir süre yukarda tavsiye edilen ilaçlara devam edilmelidir. Zira kişi buna devam ederse başka kötü neticelerden kurtulmuş olur. Hasta bu tedbir ve ilaçlara devam ederken kendisinde şiddetli bir ağrı görülebilir, zira taşlar kırık ve parça parça bir halde idrar yollarına girmiş olurlar. Buraya kadar birinci kısmın gerektirdiği izahlar yapılmıştır. Şimdi ise geriye kalan ikinci kısma dönüyoruz.

Böbrekte taş varsa ve şiddetli bir ağrı varsa ve bu ağrı idrar yollarına kadar sirayet etmişse hasta sıcak bir küvete yatırılmalıdır. Küvetten çıktıktan sonra da kaynatılmış papatya ve Keber otuna oturtulmalıdır. İstenirse bu bitkiler hastanın küvetine

1 konabilir. Eğer hastada iltihap ve ateş varsa, suda pamuk tohumu, menekşe, nilüfer ve susam kaynatılır, kaynatılan bu su ve bitkilerin içine hasta girer. Fakat suyun harareti çok fazla olmamalı, mutedil olmasına dikkat edilmelidir. Hastanın bünyesi kuvvetli ise bu suda uzun kalmalı, yoksa kısa aralıklarla suya girmelidir. Küvette bulunan sıcak suya girdiği zaman da uzun süre kalmamalı fakat sık sık girmelidir. Bu hastalığa Merk ağacının yaprakları, papatya, ve menekşe kaynatılıp suyu sıkıldıktan sonra hasta küvette iken ona içirilmelidir. Bu uygulama hem taşın parçalanmasına hem de idrarla beraber çıkmasına vesile olur. İdrarın bünyesi kuvvetli ise bu uygulama hamamda yapırsa çok müessir olur. Eğer idrar yaparken çok zorluk olursa hamamda iken yada küvette iken yaprakları kaynatılmış lahana suyu içimeli sonra da belini sırtını sıcak tutmak için bir sarğı ile sarmalıdır. Eğer idrarını yapamıyorsa hastadan şırınga ile idrar alınmalıdır. Bu ameliye ile onun bütün ağrıları dinecektir. Hastada bu durumda kabızlıkta olabilir. O zaman ağır sayılabilecek yiyecekleri gece yemekten kaçınsın. Eğer ağrının şiddetinden dolayı hastaya baygınlık geleceğinden korkulursa ona bir uyuşturucu verilip teskin edilmelidir. Bu iş taş düşünceye kadar devam etmelidir. Hasta çekmekte olduğu ağrı ile birlikte hissetse ki taş idrar yoluna girdi, o zaman idrar yaptıracak sulu gıdalara daha çok devam etmeli, katı gıdalardan sakınmalıdır. Ağrı bu durumda dinerse taş mesaneye düşmüş demektir. Taş mesaneye düştükten sonra korkulacak ve dikkat edilecek hususları ilerde anlatmaya çalışacağız. Bu durumda taşın düşmesi zorlaşır, ağrı artarsa hamama veya küvete devamı terketmemek gerekir. Bunlara ilaveten yukarda saydığımız ilaçlara da devam edilir.

Hasta küvete yatırılırken küvetteki suya katılacak bitkiler şunlardır : Kasımpatı çiçeği, papatya, susam yaprağı, devedili. Hastada eğer idrar yapma zorluğu da varsa bunlar suda kaynatılır ve kaynar su ile beraber küvete dökülür. Bu haldeki hastanın yemesi gereken şeyler öncelikle çorbalardır. Çorbalara parça et ve badem yağı katılır. Ayrıca yemen baklasına badem yağı katılarak yapılan çorbalar da faydalıdır. Yağlı tavuk suyuna yine badem yağı katılarak müessir bir çorba yapılabilir. Hasta bu durumda iken onun taşını söktürecek ilaçlara gelince, karpuz çekirdeği, kabak çekirdeği, papatya, keten tohumu kaynatılır incir şarabına katılarak içilir.

Böbrek Taşları ile İlgili Bugünkü Görüşler

Böbrek taşlarının nedenleri ve önlenmesi konusunda bugün bilgilerimiz bir hayli artmış olmasına rağmen genede konu pek çok yönden tam olarak aydınlatılıp çözülememiştir. Böbrek taşlarının nedeni hastaların önemli bir kısmında bugün de bilinmemektedir. Böbrek taşı olan hastaların ancak %5-10'unda aşkar bir böbrek taşı sebebi tesbit edilebilmektedir (3,4). Böbrek taşlarının yapısı ve bunların oluşma nedenleri tablo 1'de özetlendi.

Özellikle tıpta tedavi hızla değişen ve gelişen bir konudur. Ancak tedavinin temel prensipleri açısından konuya bakıldığında Ebubekir Razi'nin tedavisi ile bugünkü tedaviyi karşılaştırmak mümkündür. Ancak herkesin aklına önce tedavide kullanılan bitkilerin etkileri var mı sorusu geldiğinden önce bu bitkilerle ilgili kısa bilgi vermenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Ebubekir Razinin Böbrek Taşı Tedavisinde Kullandığı Bitkiler

Modern farmakolojinin gelişmesinden önce bitkilerle tedavi bütün hekimlerin başvurduğu bir yöntemdi. Bugün tıbbi bitkiler ve bunların farmakolojisinin incelenmesi ayrı ayrı uzmanlık dallarıdır.

Tablo 1. Böbrek Taşlarının Türleri, Nedenleri ve Görülen Sıklıkları

Taşın yapısı	Nedenleri	Görül. Sıklığı
Kalsium okzalat ve	— İdiopatik hiperkalsüri	%80-85
Kalsium fosfat taşları	— Diyetle fazla kalsium veya okzalat alınması — Hiperparatiroidi — Diğer sebepler	
Magnezyum amonyum fosfat taşları	— İdrar yollarındaki iltihabi hastalıklar	% 10
Ürik asit taşları	— Gut hastalığı — Bazı barsak hastalıkları — Çeşitli kanserler ve bunların tedavisi — Diğer nedenler	%5-10
Sistin taşları	— Genetik aminoasit metabolizması bozukluğu	% 1
Diğer nedenler		

Biz Ebubekir Razi'nin kullandığı bitkilerden bazılarının farmakolojik etkilerini Prof. Turhan Baytop'un tıbbi bitkilerle tedavi isimli kitabından özetledik (Tablo-2), (1). Bu bitkilerin büyük bir kısmının hafif birer diüretik olduğu görülmektedir. Bu bitkilerden bazıları da birlikte bulunan kabızlığın tedavisi için seçilmiştir. Bazı bitkilerinde ağrı kesici ve yatıştırıcı etkileri vardır.

Tablo 2. Ebubekir Razi'nin Böbrek Taşlarının Tedavisinde Kullandığı Bazı Bitkiler ve Farmakolojik Etkileri

Bitki Adı	Farmakolojik etki
Badem yağı	Müshil
Bakla çiçeği	İdrar söktürücü
Kabak Çekirdeği (su kabağı)	İdrar söktürücü
	Müshil
	Ateş düşürücü
Karpuz	İdrar söktürücü (meyvassı)
	Müshil (çekirdeği)
Kebere (kedi tırnağı)	İdrar söktürücü
Keten tohumu	Müshil
Menekşe	İdrar söktürücü
Papatya	İdrar söktürücü
	Yatıştırıcı
	Ağrı kesici

Bugün böbrek taşlarının tedavisinde kullanılan yöntemler tıbbi tedavi (perhiz ve çeşitli ilaçlar), cerrahi tedavi ve yüksek frekanslı ses dalgaları ile taşın parçalanması (litotripsi)'dir (4,5) Tıbbi tedavide hastaya tavsiye edilen diyet taşın türüne göre değişir. Okzalit taşlarında okzalattan fakir diyet, kalsiyum taşlarında kalsiyumdan fakir diyet, ürik asit taşlarında ürik asitten fakir diyet tavsiye edilir. Diyet dışında tıbbi tedavide en çok başvurulan diğer usul hastalara bol sıvı ve hafif diüretik (idrar söktürücü) ilaçların verilmesidir (3,4,5). Ebubekir Razi'de diyet konusu üzerinde çok durmaktadır ancak tavsiye edilen yada yasaklanan gıdaların bugünkü bilgilerimize göre belli bir tıbbi esasa oturtulması mümkün görülmemektedir. Tedaviye yaklaşım bakımından Ebubekir Razi'nin tedavi esasları ile bugünkü tedavi esasları tablo-3'te karşılaştırıldı.

Tablo 3. Böbrek Taşlarının Koruyucu Tedavisinde Ebubekir Razi'nin Yaklaşımının Günümüzün Yaklaşımı İle Karşılaştırılması

Ebubekir Razi'nin Tavsiyeleri	Bugünkü Koruyucu Tedavi Prensipleri
Perhiz (diyet)	Perhiz
a. Yenmemesi gerekenler	Yenmemesi gereken (Taş türüne göre değişmektedir).
— Çörekler, pastalar, mayalı ekmek	— Aşırı çay, kahve, meyva suları
— Balık, sığır ve tavşan eti	— Süt ve süt ürünleri'nin azaltılması
— Devamlı kepeksiz un	— Kalsium absorpsiyonunu azaltan bazı maddelerin verilmesi.
— Devamlı et	Bol Sıvı alınması
— Kuru üzüm ve ceviz	Hareket
— Elma armut, şeftali, zerdali	Hafif idrar söktürücü ilaçlar
— Kirli sular içmek	Thiazid gurubu diüretikler
— Şalgam içmek	
— Çok soğuk yiyecekler ve içecekler	
b. Yenmemesi tavsiye edilenler.	
— Bakla, nohut, fasulye	
— Ayçiçeği özü, badem, bal,	
— Kuru incir, nane, ıspanak, fıstık	
— Tavuk, serçe ve keklik eti	
Bol su içilmesi	
Hafif diüretik etkili çeşitli bitkisel ilaçlar	

Ebubekir Razinin kolik tedavisi ile bugünkü kolik tedavisinde tablo -4'te karşılaştırıldı. Razi başlangıçta antispazmodik ve analjzik olarak hamam veya sıcak su dolu küveti kullanmaktadır ki bu pek çok hastada gerçekten de etkili bir yöntemdir. Bu arada ağrı kesici ve hafif diüretik etkili bazı ilaçları vermekte eğer bunlarla cevap alınmaz ise uyuşturucuya (muhtemel afyon) baş vurmaktadır.

Tablo 4. Ebubekir Razi'nin Kolik Tedavisi İle Bugünkü Tedavinin Karşılaştırılması

Razi'nin kolik tedavisi	Bugünkü tedavi
1. Sıcak küvet veya hamam	1. Ağrı kesici ve spazm çözücü ilaçlar
2. Hafif idrar söktürücü ilaçlar	2. Morfin türevleri
3. Küvete bazı bitkisel ilaçların konulması (ağrı kesici, diüretik)	3. Bol Sıvı
4. Afyon	

Sonuç olarak Ebubekir Razi'nin böbrek taşının tedavisine yaklaşımı konuya temel prensipler açısından bakıldığında bugünün yaklaşımına büyük bir benzerlik göstermektedir .

K A Y N A K L A R

1. Baytop T. Türkiyede Bitkilerle Tedavi (Geçmiş ve Şimdi). İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1984.
2. Ebubekir Er Razi. Kitábuhú fi Tevellüdü - (Böbrek taşlarının oluşumu), Makale fil Hassa (Böbrek ve Mesane). Bibliothek Der Rıfksuniverteit Te Leiden Witte Single 27-2311 BG-LEİDEN, Or. 585 (2) Magala Fil Hasa. (Hollanda Leiden kütüphanesindeki nusyadan tercüme edilmiştir).
3. Günalp İ. Modern Üroloji. Yarğıçoğlu Matbaası, Ankara, 1975, s. 323-371.
4. Kaufman JJ. Current Urologic Therapy. W.B. Saunders Comp. Philadelphia-London-Toronto, 1980, pp 123-148.
5. Turgan Ç, Yasavul Ü, Çağlar Ş. Böbrek Taşları. Klinik Nefroloji Ed. Çağlar Ş. Medial Yayınları, Ankara, 1985, s. 207-226.